

บทความวิจัย (Research Article)

รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการฟื้นฟูประเพณีมังคละและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างท่ามกลางกระแสความทันสมัย

Participation Model of the Elderly in Reviving the Mangkala Tradition and Preserving the Local Cultural Heritage of the Lower Northern Region Amidst the Modern Trend

ปริญญญา หวันเหลี่ยม^{1*} และ สุเทพ คำเมฆ¹

Parinya Wanlem^{1*} and Suthep Khammek¹

¹ สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก 65000

¹ Department of Social Work, Faculty of Social Science and Local Development, Phibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok 65000

* Corresponding author: pwanlem@gmail.com

Received: November 27, 2024; Revised: January 31, 2025; Accepted: February 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีมังคละในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในภาคเหนือตอนล่าง และเพื่อส่งเสริมความยั่งยืนของมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างในยุคสมัยใหม่ โดยอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มประชากรที่ศึกษาคือผู้สูงอายุในชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 20 คน โดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละ จังหวัดพิษณุโลกนั้นเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญ โดยผู้สูงอายุในกลุ่มมีการส่งต่อองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านทักษะการเล่นดนตรี ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมของการละเล่น และบทบาทการรับใช้สังคมในงานพิธีต่าง ๆ สำหรับการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยนั้นในปัจจุบันได้รับความสนใจจากหน่วยงานราชการและสถานศึกษา จึงทำให้มังคละได้รับการสืบทอดและกลับมาเป็นที่รู้จักอีกครั้ง นอกจากนี้ยังพบว่ามังคละได้รับการฟื้นฟูในพื้นที่ทันสมัย เช่น ทางสรรพสินค้างานแสดงวัฒนธรรม และสถานศึกษาที่ให้ความสำคัญทำให้เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้และฝึกฝนเพื่อสืบทอดอายุของมังคละให้แพร่หลายต่อไป

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ฟื้นฟู มังคละ มรดกทางวัฒนธรรม

Abstract

This article aims to study the participation patterns of the elderly in the conservation and revival of the Mangkala tradition in the context of social and cultural changes in the lower northern region in order to promote the sustainability of the local cultural heritage of the lower northern region in the modern era. The research used qualitative research. The research sample consists of 20 elderly people in the Mangkala Folk Music Conservation Club, Phitsanulok Province. Using in-depth interview techniques and focus group discussions, the content analysis of the data was used. The research results found that the Mangkala Folk Music Conservation Club, Phitsanulok Province, is an important group. The elderly in the group pass on various knowledge, including musical playing skills, beliefs in the rituals of the performance, and roles in serving society in various ceremonies. As for the transition of the era, it has received attention from government agencies and educational institutions, so Mangkala has been passed on and become well-known again. In addition, Mangkala has been revived in modern areas, such as shopping malls, cultural exhibitions, and educational institutions that give importance to the youth, giving them the opportunity to learn and practice in order to continue the life of Mangkala and spread it further.

Keywords: Elderly participation, Rehabilitation, Amulets, Cultural heritage

บทนำ

ในอดีตดนตรีม้งกลายเป็นดนตรีพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างโดยเฉพาะในจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีความผูกพันกับวิถีชีวิตผู้คนผ่านงานพิธีมงคลต่าง ๆ และด้วยสภาพสังคมและค่านิยมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยเต็มรูปแบบ ประกอบกับเยาวชนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นลดลง จึงทำให้ในปัจจุบันดนตรีม้งเกือบจะยุติบทบาทของตนเองลงโดยสิ้นเชิง คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยรู้จักดนตรีม้งละอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประจำพื้นที่ตนเองขณะที่ในอดีตดนตรีพื้นบ้านดังกล่าวได้รับใช้คนในสังคมอย่างใกล้ชิดและมีบทบาทสำคัญในจังหวัดอันเป็นมงคลต่าง ๆ ในชีวิต ซึ่งผู้สูงอายุมีความสำคัญในการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นนี้สู่คนรุ่นต่อไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้บทบาทของม้งละในฐานะดนตรีพื้นบ้านประจำถิ่นนั้นค่อย ๆ ถูกลดทอนความสำคัญลงไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยใหม่เข้ามาแทนที่

ผู้วิจัยจึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงคุณค่าและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของดนตรีพื้นบ้านม้งละที่กำลังจะเลือนหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาครั้งนี้ จะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสืบทอดม้งละให้ดำรงอยู่ในพื้นที่ ผ่านภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้และความผูกพันกับมรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรค่าอย่างยิ่งแก่การวิจัยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย ผู้สูงอายุศิลปินพื้นบ้านและองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกในการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างความตระหนักในคุณค่าของดนตรีพื้นบ้านนี้ให้ดำรงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของดนตรีม้งคณะในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ผ่านกลุ่มผู้สูงอายุกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรม ผ่านบทบาทผู้สูงอายุและภาคีชุมชนสู่การฟื้นฟูม้งคณะ

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดการมีส่วนร่วม

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ได้มีการทบทวนในเรื่องความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการสืบสานและส่งเสริมให้มีการละเล่นม้งคณะในพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมนั้น เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของการต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการหรือริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้นั้น จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงได้ (ยุพาพร รูปงาม, 2545) แนวคิดการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถอธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการสืบสานม้งคณะ โดยเฉพาะในจังหวัดพิษณุโลกนั้น ได้มีการเข้ามาให้ความสำคัญกับม้งคณะอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยแต่ละหน่วยงานต่างก็มีส่วนร่วมในมิติต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป

แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม

แนวคิดที่มีอิทธิพลกับม้งคณะ คือ แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมนั้นถูกทำให้เป็นสถาบันตามแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) กล่าวคือ รูปแบบแรกคือทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม หรือการทำให้ทุนทางวัฒนธรรมอยู่ในรูปแบบของวัตถุจับต้องได้ เช่น เรื่องสั้น นิยาย แผ่นเสียง เทปคาสเซ็ท อนุสาวรีย์ และภาพถ่าย ฯลฯ และม้งคณะนั้นยังสอดคล้องกับรูปแบบที่สอง คือ ทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน เช่น คุณภาพหรือชื่อเสียงของสถานที่ ประกาศนียบัตร ในขณะที่รูปแบบที่สามคือ ทุนทางวัฒนธรรมที่รวมอยู่ในฮาบิทัส (habitus) เช่น ความสามารถทางภูมิปัญญา ความรอบรู้ ความสามารถในการพูด การวางตนอย่างมีมารยาท เป็นต้น ดังนั้นม้งคณะนับได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของทุนทางวัฒนธรรมข้างต้น กล่าวคือทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้มีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือเป็นวัตถุ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เราสามารถจับต้องสัมผัสได้ ส่วนทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบันนั้นเปรียบเหมือนการให้การรับรองหรือรับประกันคุณสมบัติของตัวเรา ในขณะที่ทุนที่หลอมรวมในฮาบิทัสจะแสดงออกทางร่างกายและจิตใจ เป็นเครื่องยืนยันถึงความมีวัฒนธรรมที่ค่อนข้างคงทนยาวนาน (Pierre Bourdieu, 1986: 241-258; รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2556) ซึ่งแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมจะช่วยให้สามารถอธิบายการดำรงอยู่ของม้งคณะได้ในการวิจัยครั้งนี้

แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม นับเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่ออธิบายวิวัฒนาการของม้งคณะ เพราะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต หรือจารีต ภูมิมายศาสนา สิ่งที่ประดิษฐ์และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมในสังคมอันเป็นพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยมากเกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผองพันธุ์ มณีรัตน์, 2521)

นอกจากนี้ สุริชัย หวันแก้ว ได้ให้ความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง สุริชัย หวันแก้ว (2553) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็นสองรูปแบบ กล่าวคือ มีทั้งการเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั่นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมั่งคั่งโดยตรงเนื่องจาก มีการปรับตัวทางวัฒนธรรมภายในผ่านการปรับปรุงท่ารำ และการตัดแปลงเพลงที่เล่น เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงอีกลักษณะหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอาจเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม

ดังนั้น แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเข้ามาเชื่อมโยงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงผ่านของมั่งคั่งในยุคสมัย และการปรับตัวของมั่งคั่งในห้วงเวลาต่าง ๆ และจะสามารถเชื่อมโยงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของคนหรือมั่งคั่งในการวิจัยในครั้งนี้

แนวคิดอัตลักษณ์

อีกแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการวิจัยครั้งนี้คือ แนวคิดอัตลักษณ์ เนื่องจากอัตลักษณ์ หมายถึง สิ่งของที่แสดงออกถึงความเป็นตัวตน เป็นสำนึกที่บุคคลรับรู้และรู้ว่าตัวเขาคือใคร มีลักษณะเป็นอย่างไร มีวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อแบบแผนพฤติกรรม และลักษณะนิสัยอย่างไร ซึ่งการจะรับรู้ว่ามีอัตลักษณ์อย่างไร โดยพิจารณาจากการแสดงออกผ่านทางตัวแทนความมีตัวตนในรูปของสถานะของบุคคล เพศสภาพ ตำแหน่ง หน้าที่ บทบาททางสังคม ซึ่งเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นอัตลักษณ์ของปัจเจก หรืออัตลักษณ์ส่วนบุคคล ส่วนการแสดงออกผ่านสัญลักษณ์อะไรบางอย่างที่มีความหมายเป็นที่เข้าใจร่วมกันและการแสดงออกทางพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม ตำนาน เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ และปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นส่วนที่เรียกว่า “อัตลักษณ์ทางสังคม” หรือ “อัตลักษณ์ที่คนในสังคมมีส่วนร่วม” (สุจรรยา โชติช่วง, 2554) แน่แน่นอนว่าแนวคิดอัตลักษณ์มีความเกี่ยวข้องกับทั้งอัตลักษณ์ของปัจเจกและอัตลักษณ์ทางสังคม

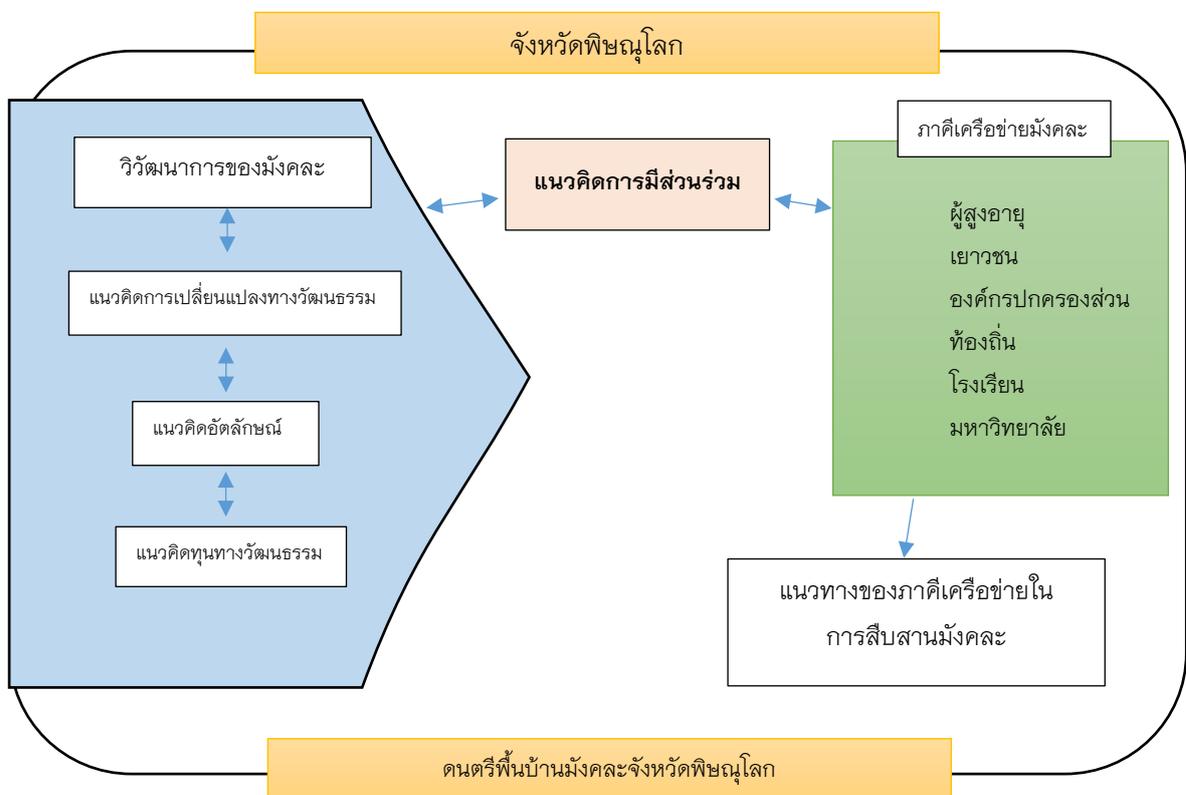
นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจาก ยศ สันตสมบัติ (2544) ที่ได้อ้างงานของ นิโคลัส เทป ว่าเราควรมองอัตลักษณ์ในกรณีของชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ในลักษณะที่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (Historical Consciousness) ในแง่นี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามั่งคั่งนั้นมีนัยแฝงความเป็นชาติพันธุ์ประกอบอยู่ มิใช่จะอะไรบางอย่างที่ถูกกำหนดจากเชื้อสายโดยกำเนิด หากแต่เป็นผลมาจากการจงใจเลือก กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มเลือกสรรประวัติศาสตร์ของตน ทำนองเดียวกันกลุ่มคนในพื้นที่ก็เลือกมั่งคั่ง โดยเลือกเข้าในทมิฬสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของตนเอง ผ่านพิธีกรรม เหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้จนกลายเป็นความจริง (Real History) หรือเป็นประวัติศาสตร์ของกลุ่มของชนกลุ่มนั้นในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงอัตลักษณ์ (Identity) โดยการแบ่งระดับออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับบุคคล และอัตลักษณ์ทางสังคม ซึ่งความหมายของอัตลักษณ์นี้เป็นการอธิบายถึงความหมายของการเป็นตัวตนที่มาพร้อมกับภาพแทนที่พยายามอธิบายว่าตัวเองมีความแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไร โดย อภิญา เพ็ญพูนกุล (2546) ได้นิยามว่า อัตลักษณ์ คือ ความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อกับสังคม (Social Aspect) โดยที่สังคมได้กำหนดบทบาทหน้าที่และระบบคุณค่าที่ติดมา ซึ่งมั่งคั่งก็ได้ทำหน้าที่ในพื้นที่ชีวิตคนในพื้นที่ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าแฝงอยู่เรื่อยมา ในบางโอกาสยังเป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Aspect) ที่มีความเกี่ยวข้องกับมิติภายในของบุคคล ซึ่งเกี่ยวข้องกับด้านของอารมณ์ความรู้สึก เนื่องจากในอดีตมีการเล่นมั่งคั่งในงานศพ และในปัจจุบันได้ขยายพื้นที่ไปยังหน่วยอื่น ๆ ที่หลากหลายขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2550) กล่าวว่า อัตลักษณ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ก่อสร้างทางสังคม (social construct) นอกจากนี้ วัฒนธรรมก็ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจรที่เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (circuit of culture) ดังนั้น จึงมีกระบวนการถูกผลิตให้เกิดขึ้น สามารถถูกบริโภคและถูกควบคุมจัดการให้อยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น และมีการสร้างความหมายต่าง ๆ (creating meanings) ผ่านทางระบบต่าง ๆ ของการสร้างภาพตัวแทน (symbolic systems of representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราเลือกใช้หรือนำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์นั้น ๆ

ดังนั้น แนวคิดอัตลักษณ์จะเข้ามามีส่วนช่วยให้การวิจัยครั้งนี้สามารถอธิบายการปรากฏตัวของมังคละในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นตัวตนของมังคละผ่านความเชื่อ ความคิด และวิถีชีวิต อันเป็นทั้งอัตลักษณ์ของปัจเจกและอัตลักษณ์ทางสังคมในครั้งนี

กรอบแนวคิด

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยวิธีการ (Methodology) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งใช้เครื่องมือและเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แนวคำถามการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยมีเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละ หมู่ 4 ตำบลจอมทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาโดยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยจัดให้มีการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ประธานชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละจังหวัดพิษณุโลก กลุ่มผู้สูงอายุที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการละเล่นมังคละในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก โดยผ่านกระบวนการการดำเนินงานของกลุ่มชุมชนครอบคลุมเนื้อหาการศึกษาสภาพบริบทพื้นที่ของกลุ่ม และการสร้างความร่วมมือโดยศึกษาในเรื่องประวัติความเป็นมาของกลุ่ม ลักษณะประชากรของกลุ่ม ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม ลักษณะเศรษฐกิจของกลุ่มที่ขับเคลื่อนมังคละในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง เพื่อให้ทราบถึงทุนทางสังคมในมิติต่าง ๆ ที่มีส่วนสืบทอดประเพณีมังคละ

การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยกระบวนการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) เป็นกระบวนการวิเคราะห์โดยผู้วิจัยค้นพบแก่นสาระ (Theme) พื้นฐานในเนื้อหาการสัมภาษณ์ ผ่านกระบวนการให้รหัสของข้อมูล การจัดหมวดหมู่ และการจัดระเบียบการสัมภาษณ์หรือข้อมูลที่หลากหลาย ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์แก่นสาระเป็นหนึ่งในเทคนิคทั่วไปของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ เนื่องจากจะช่วยรวมมุมมองที่หลากหลายและข้อมูลประเภทต่าง ๆ เข้าด้วยกัน King, Horrocks and Brooks (2019) โดยมี 6 ขั้นตอนคือ 1) การทำความเข้าใจข้อมูล ทั้งทางประวัติศาสตร์ของมังคละและการสร้างปฏิสัมพันธ์กับ 2) การทำให้เกิดข้อมูลเบื้องต้น 3) การค้นหาแก่นสาระ 4) การตรวจสอบซ้ำแก่นสาระ 5) การระบุและตั้งชื่อแก่นสาระ 6) การจัดทำรายงาน (Braun & Clarke, 2006) อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์แก่นสาระนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายแบบ และยังคงไม่มีข้อสรุปการดำเนินการที่ชัดเจน แต่กระบวนการ 6 ขั้นตอนดังกล่าว มีความเหมาะสมกับงานวิจัยนี้ เพราะเป็นกระบวนการเชิงปฏิบัติของการวิเคราะห์และรายงานแก่นสาระจากข้อมูลที่มี และยังช่วยให้สามารถบริหารจัดการและอธิบายข้อมูลที่มีได้อย่างละเอียด (Braun & Clarke, 2006) นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์เอกสาร (Document analysis) ซึ่งได้ถูกใช้ในการวิเคราะห์เอกสารประกอบที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการแบ่งกลุ่มตัวอย่างของประชากรที่ศึกษา ดังนี้ คือ ประธานชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละจังหวัดพิษณุโลก และผู้สูงอายุที่มีส่วนในการละเล่นมังคละ จำนวน 11 คน ที่มีบทบาทในการผลิตเครื่องดนตรีมังคละ และเป็นผู้มีประสบการณ์เล่นมังคละในงานแสดงต่าง ๆ และกลุ่มเยาวชนและในเยาวชนในวัยเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อายุระหว่าง 12-15 ปี ที่เป็นเครือข่ายมังคละในโรงเรียนขยายโอกาสในจังหวัดพิษณุโลกพื้นที่ 9 คน และเป็นนักเรียนที่มีความสนใจและผ่านประสบการณ์เล่นมังคละในงานต่าง ๆ และเป็นสมาชิกชมรมมังคละ รวมจำนวน 20 ท่าน โดยผ่านกระบวนการการดำเนินงานของกลุ่มชุมชนครอบคลุมเนื้อหา การศึกษาสภาพบริบทพื้นที่ของกลุ่ม และการสร้างความร่วมมือโดยศึกษาในเรื่องประวัติความเป็นมาของกลุ่ม ลักษณะประชากรของกลุ่ม ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม ลักษณะเศรษฐกิจของกลุ่มที่ขับเคลื่อนมังคละในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างเพื่อให้ทราบถึงทุนทางสังคมในมิติต่าง ๆ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (PSRU-EC) หมายเลขโครงการวิจัยคือ PSRU-EC No. : 2021/057

ผลการศึกษา

ประวัติศาสตร์และความเป็นมาทางวัฒนธรรมของมังคละ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าดนตรีมังคละนั้น เดิมเป็นวงประโคมคักคี่ลีลพิธีของชมพูทวีปในภาษาอินเดีย เรียกว่า “ปัญจวาทยะ” และลังกาเรียกว่า “ปัญจตุริยะ” ที่ประกอบด้วยเครื่องดีและเครื่องเป่า 5 อย่าง โดยพบว่าลังกา ได้รับแบบแผนไปจากอินเดีย แล้วเรียกชื่อว่า Pancha Thurya Vadanaya (ปัญจตุริยะ วาทยะ) ตรงกับภาษาบาลีว่า “มังคลเถรี” และไทยเรียก “กลองมังคละ” ในภาษาบาลีเรียกเถรี เพราะรับกลองมคฺล หรือ มคฺล เพร จากลังกาแต่เดิม ดนตรี “มคฺล เพร” หรือมังคละเถรีของลังกาใช้ตีประโคมในพิธีกรรมคักคี่ลีลพิธีทางศาสนาและการเมือง

สำหรับในประเทศไทย มังคละเริ่มปรากฏในอาณาจักรสุโขทัย ดังปรากฏคำว่า “ตมบงคมกลอง” ในพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 18 ในเรื่องนี้ ยอร์ช เซเดส์ ได้ให้ความหมายของ “ตมบงคม กลอง” ไว้ว่าเป็นการตีประโคมกลอง ซึ่งคำนี้เป็นภาษาโบราณที่มีใช้ตั้งแต่สมัยสุโขทัย แปลว่า เป็นการประโคม หรือ ตีกลองที่ซึ่งด้วยหนัง ซึ่งต่อมามีผู้สันนิษฐานว่าเป็นกลองมังคละเถรีนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า อาณาจักรสุโขทัยโบราณได้รับเอาดนตรีมคฺล เพรมาจากลังกา ดังการปรากฏหลักฐานธรรมเนียมการถวายมังคละเถรีเพื่อบูชาพระบรมธาตุของ พระมหากษัตริย์สุโขทัย จากการพบหลักฐานการถวายข้าพระซึ่งข้าพระในที่นี้คือบุคคลที่กษัตริย์อุทิศถวายดูแล พระบรมธาตุ จากข้อความในศิลาจารึกดังกล่าวระบุถึงอุปกรณ์ในวงมังคละ คือซ้อง 2 ใบ กลอง 3 ใบ และแดร (เป้) สันนิษฐานว่าซ้อง 2 ใบ คือซ้องคู่ (ซ้องโหม่งซ้าย-ขวา) ที่ยังคงปรากฏอยู่ในวงปี่กลองมังคละปัจจุบัน และกลองดังกล่าว ในศิลาจารึก อาจเป็นกลองยืน 1 กลองหลอน 1 และกลองมังคละ 1 ในวงมังคละเถรี ตามธรรมเนียมกษัตริย์ลังกาแต่ โบราณนั่นเอง ซึ่งกลองทั้ง 3 ใบ ยังคงปรากฏในแบบแผนการเล่นปี่กลองมังคละในปัจจุบัน

ในหนังสือจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2444 โดยมีเครื่องดนตรีประกอบที่นับว่าเป็นเครื่องเบญจตุริยางค์แท้ มีเสียงดนตรีที่ดังหนวกหู ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงวิจารณ์ ได้รับความนิยมอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ใช้เล่นกันทั้งในงานมงคลและอวมงคล ซึ่งการเล่นในยุคนั้นมีกลิ่นอายของการประชันแข่งขัน เนื่องจากมีการเล่นที่แพร่หลาย ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ลักษณะการเล่นในยุคนั้นเป็นการประกวดประชัน การอวดฝีมือของผู้แสดงในแบบฉบับ ของชาวบ้าน ประชันกันระหว่างกลุ่มโดยไม่มีแบบแผนตายตัว แต่ละพื้นที่ก็มีแนวทางการเล่นทั้งดนตรีและทำรำรำรา ที่แตกต่างกัน อาจมีข้อถกเถียงกันบ้างว่าการละเล่นของวงไหนที่เป็นต้นฉบับ อันไหนเป็นแบบดั้งเดิม แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบมากเท่าไร เนื่องจากต่างกลุ่มก็ต่างได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากปราชญ์หรือครูที่ต่างถิ่นต่างที่กัน ดังนั้น ทั้งในมิติของการเล่นดนตรีและการรำรำราต่างก็ได้มีผู้อื่นรำตามกันมาของแต่ละวง โดยมีการสร้างสรรค์ทำรำของตัวเอง เป็นการรำประกอบขบวนแห่ในงานพิธีต่าง ๆ และแสดงด้วยความสนุกสนานรื่นเริงไปตามเสียงดนตรีที่บรรเลง ซึ่งส่วนใหญ่ยังนิยมเล่นกันในหมู่กลุ่มผู้สูงอายุ ในวาระต่าง ๆ ตามประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่น ซึ่งมีการละเล่นดนตรี พื้นบ้านชนิดนี้กันอย่างแพร่หลาย แม้ว่าในช่วงระยะหนึ่งมังคละค่อย ๆ หายไปจากพื้นที่ดังกล่าว

ในปี พ.ศ. 2511 นั้น อาจารย์อนงค์ นาคสวัสดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชานาฏศิลป์ ประจำวิทยาลัยครูพิษณุโลก พิษณุโลก เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพยายามฟื้นฟูทำรำประกอบดนตรีมังคละ เป็นบุคลากรที่เข้ามาให้การฝึกฝนและ จัดการกับดนตรีและทำรำ มังคละในยุคนี้ยังคงได้รับความสนใจในกลุ่มเฉพาะ เช่น นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านดนตรีพื้นบ้าน และผู้สูงอายุที่มีความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งยังไม่เป็นที่แพร่หลายในองค์กรต่าง ๆ แต่ก็นับเป็น จุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูทั้งด้านรูปแบบการเล่น และทำรำที่เป็นต้นแบบของการละเล่นที่พบเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน โดยมีความพยายามในการเผยแพร่มังคละไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งไปแสดงในงานสินค้านานาชาติ ณ สนามกีฬาหัวหมาก กรุงเทพมหานคร เป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2511 นับเป็นการแสดงนอกพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นครั้งแรกต่อสาธารณชน

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2528 รำมั่งคละของนางอนงค์ นาคสวัสดิ์ ได้รับความนิยมน้อยลงแพร่หลาย และได้ออกทำการแสดงภายใต้วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม ซึ่งในปัจจุบันยังคงได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องผ่านการจัดโครงการทางวิชาการให้นักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

จากการวิเคราะห์พบว่า มั่งคละนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในลักษณะที่เรียกว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ มีการดัดแปลงท่ารำตามข้อมูลข้างต้น และไม่ได้เลือกหายไปจากสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคเหนือตอนล่าง อย่างเด็ดขาดแต่อย่างใด หากแต่มีวิวัฒนาการดำเนินเรื่อยมา เนื่องจากการเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจของคนท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายนอก เนื่องจากไม่ขัดกับขนบของวิถีชีวิตสมัยใหม่ หากแต่ในช่วงการขาดผู้สืบทอดในวงกว้าง จึงกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการได้รับความนิยมน้อยลงถอยลงไป เนื่องจากมีผู้เล่นเฉพาะกลุ่มและการแสดงในลักษณะเฉพาะงาน ส่งผลให้มั่งคละกลายเป็นอัตลักษณ์ที่คู่กับผู้สูงวัย ซึ่งในความเป็นจริงทางสังคมแล้ว การดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการอนุรักษ์เพื่อต่อยอดเพื่อให้มีผลจากรุ่นสู่รุ่น กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า มั่งคละในช่วงที่ไม่ได้รับความนิยมนั้น เนื่องจากการละเล่นเฉพาะกลุ่มในวงกว้างวนเวียนซ้ำๆ ของผู้เล่นเดิมตั้งแต่อดีต ที่มีความรู้จำกัดกับมั่งคละ ทำให้ขาดความสนใจจากสังคมทั่วไปนั่นเอง

บทบาทผู้สูงอายุและภาคีเครือข่ายในการฟื้นฟูมั่งคละในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม

ผู้สูงอายุนั้นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มั่งคละใน 2 ลักษณะคือ

1. การผลิตเครื่องดนตรี การสอนท่ารำ และการเป็นผู้สอนการเล่นเครื่องดนตรีแต่ละชนิด จึงกล่าวได้ว่าผู้สูงอายุนั้นมีบทบาทเป็นผู้ส่งต่อศิลปวัฒนธรรมมั่งคละสู่คนรุ่นหลัง ทั้งการผลิตเครื่องดนตรี การเล่นดนตรีมั่งคละ เนื่องจากเครื่องดนตรีแต่ละชนิดนั้นต้องอาศัยทักษะทางด้านดนตรีพื้นฐานที่ต้องฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญ และการส่งต่อท่ารำและเครื่องแต่งกาย ผ่านการเรียนการสอนให้แก่เยาวชนในโรงเรียนซึ่งได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก เช่น โรงเรียนวัดมหาพาราม โรงเรียนเทศบาล 2 วัดคูหาสวรรค์ โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 8 (มะขามสูง) โรงเรียนวัดท่าช้าง โรงเรียนบ้านหนองหัวยาง โรงเรียนมะตองประชาสรรค์ โรงเรียนบ้านเข็กใหญ่ โรงเรียนวัดวังมะदान ฯลฯ ซึ่งกลับมาเป็นที่นิยมและได้รับความสนใจจากสถานศึกษาให้จัดโครงการต่าง ๆ เพื่อสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นความภาคภูมิใจให้แพร่หลายต่อไป

2. เป็นผู้แสดงมั่งคละ บทบาทการเป็นผู้แสดงนี้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ โดยมีตัวอย่างที่เด่นชัดในกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุในท้องถิ่น ผ่านการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวัดจันทร์ จังหวัดพิษณุโลก อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวัดจันทร์ และเป็นที่แพร่หลายในหลาย ๆ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดในเวลาต่อมา ที่มุ่งเน้นเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้มีชีวิตชีวาเข้ากับกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันในโรงเรียน ทั้งยังเป็นการพัฒนาสุขภาพจิตและร่างกายตามวัยที่เหมาะสมกับความเป็นผู้สูงวัยที่ต้องได้รับการดูแลจากชุมชนและสังคม จึงกล่าวได้ว่ามั่งคละได้เข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนอย่างชาญฉลาดผ่านการให้ความสำคัญและเล็งเห็นคุณค่าขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก โดยวิธีการเปิดพื้นที่ให้วงมั่งคละได้แสดงเปิดงานวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในจังหวัด ส่งผลให้เกิดการรับรู้ถึงการดำรงอยู่ในพื้นที่

ภาพที่ 1 การรำมังคละในห้างสรรพสินค้า

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้ทราบว่า มังคละยังเป็นอัตลักษณ์ระดับบุคคลด้วยความผูกพันของวิถีชีวิตในอดีตที่ฝังรากในความทรงจำของผู้สูงอายุ กับภาพการละเล่นมังคละที่ยังหวนนึกถึงครั้งเลื่องมังคละเคยดังกู่ก้องในอดีต ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุที่มีความรู้มีความพยายามในการส่งต่อการละเล่นนี้สู่คนรุ่นหลัง ผ่านบุคคลในครอบครัวและนักเรียนนักศึกษาที่สนใจ จึงกลายเป็นภาพสะท้อนให้เห็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการใช้เวลาว่างของผู้คนในอดีต เนื่องจากการละเล่นมังคละนั้น จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการฝึกฝน และความร่วมมือตามแนวคิดการมีส่วนร่วม เนื่องจากต้องเล่นกันเป็นวง ไม่สามารถเล่นเป็นศิลปินเดี่ยวได้ ดังนั้นการรวมตัวกันของสมาชิกในวงนั้นต้องมีเวลาว่าง หรือต้องสละเวลาส่วนตัวที่ตรงกันเพื่อการฝึกฝนให้เชี่ยวชาญร่วมกัน

จึงกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสืบสานมังคละจากเดิมที่มังคละนั้นเป็นที่รู้จักกันเฉพาะกลุ่ม และมีการเผยแพร่กันในกลุ่มครอบครัวที่เป็นสมาชิกของวงมังคละนั้น ในปัจจุบันกลุ่มที่มีบทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ดนตรีมังคละในจังหวัดพิษณุโลกคือกลุ่มผู้สูงอายุ และในชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละ จังหวัดพิษณุโลก ภายใต้การนำของคุณประโยชน์ ลูกพลับ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก โดยคุณประโยชน์ ลูกพลับ หรือที่เขาวชนเรียกขานว่า “ลุงโยชน์” นั้น มีชื่อว่า เรืออากาศตรีประโยชน์ ลูกพลับ เดิมทีรับราชการทหาร และได้รับอิทธิพลด้านมังคละจากบิดา คือ นายทองอยู่ ลูกพลับ ผู้ซึ่งทำให้คุณประโยชน์ ได้รู้จักและเรียนรู้มังคละโดยริเริ่มเข้าไปช่วยบิดาสรางเครื่องดนตรีมังคละในวันหยุดราชการ และเกิดกระบวนการเรียนรู้

เรื่อยมาจนสามารถผลิตเครื่องดนตรีได้ด้วยตัวเอง หลังจากปี พ.ศ. 2553 ก็เกษียณอายุราชการมาสืบทอดมั่งคละและได้พัฒนาเครื่องดนตรี โดยมีความพยายามในการส่งต่อองค์ความรู้ด้านการละเล่นมั่งคละให้กับเยาวชนที่เป็นสมาชิกของชมรม ในกลุ่มต่าง ๆ อาทิ โรงเรียนในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีความสนใจมั่งคละจึงเกิดความร่วมมือทั้งด้านทักษะการเล่นดนตรี ด้านความเชื่อเรื่องพิธีกรรมของการละเล่น และบทบาทการรับใช้สังคมในงานพิธีต่าง ๆ ซึ่งพบว่าคุณประโยชน์ ลูกพลับ เป็นแกนนำผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบสาน จึงเห็นได้ว่าผู้สูงอายุนั้นมีบทบาทสำคัญในการส่งมั่งคละมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากความสนใจใคร่รู้ส่วนหนึ่ง และการใช้เวลาว่างในสมัยอดีตที่ยังไม่มีวิทยาการทางเทคโนโลยีส่วนหนึ่ง ทำให้ผู้คนในแถบภาคเหนือตอนล่างนิยมเล่นมั่งคละและสืบสานต่อกันมา นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่ให้ความสนใจแล้วยังส่งต่อวิชาสู่บุคคลในครอบครัวและบุคคลภายนอกที่สนใจด้วยเช่นกัน และพัฒนาจนกลายเป็นชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมั่งคละ จังหวัดพิษณุโลก จวบจนปัจจุบัน

ดังนั้น แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการธำรงอัตลักษณ์ของมั่งคละคือ แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดอัตลักษณ์ และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมนั้นถูกทำให้เป็นสถาบัน เช่น คุณภาพหรือชื่อเสียงของสถานที่ ประกาศนียบัตร ในขณะที่รูปแบบหนึ่งของทุนทางวัฒนธรรมคือ ทุนทางวัฒนธรรมที่รวมอยู่ในสิ่งที่มีบุรุษิเยอเรียกว่า ฮาบิทัส (habitus) เช่น ความสามารถทางภูมิปัญญา ความรอบรู้ ความสามารถในการพูด การวางตนอย่างมีมารยาท กล่าวคือ ทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้มีลักษณะเป็นรูปร่างหรือเป็นวัตถุ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เราสามารถจับต้องสัมผัสได้ ส่วนทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบันนั้นเปรียบเหมือนการให้การรับรองหรือรับประกันคุณสมบัติของตัวเรา ในขณะที่ทุนที่หลอมรวมในฮาบิทัสจะแสดงออกทางร่างกายและจิตใจ เป็นเครื่องยืนยันถึงความมีวัฒนธรรมที่ค่อนข้างคงทนยาวนาน ดังนั้นมั่งคละจึงเป็นทั้งทุนที่เป็นสถาบันและทุนที่เป็นฮาบิทัส เนื่องจากผ่านกระบวนการหลอมรวมทางสังคม ซึ่งกลายเป็นสิ่งที่เพิ่มมูลค่าหรือคุณค่าแก่บุคคล มรดกทางวัฒนธรรม หรือสิ่งที่มีและไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในแวดวงการศึกษาทางวัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น จะเห็นได้ว่าทุนทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์การทางวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าการสร้างใหม่หรืออนุรักษ์พื้นที่ต่าง ๆ นั้น ทำให้เกิดสิ่งที่มีมูลค่าทั้งทางจิตใจและทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการปรากฏตัวของมั่งคละในภาวะทันสมัยในปัจจุบันนั้นได้เคลื่อนย้ายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ในปริภูมิทางเศรษฐกิจทั้ง ห้างสรรพสินค้า งานแสดงสินค้า หรือแม้กระทั่งการงานต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม ซึ่งมั่งคละได้เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจเชื่อใจสายใยความผูกพันโดยมีผู้สูงอายุเป็นแกนนำ และวัฒนธรรมที่ติงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม โดยเฉพาะ องค์ประกอบด้านคนซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้สูงอายุในวงมั่งคละที่มีบทบาทหลักในการสืบสาน และสร้างทักษะด้านดนตรีมั่งคละให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้เพื่อการละเล่นที่ถูกต้องและเข้าใจความเป็นมา

ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม อันเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ติงาม ค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษาและต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

อภิปรายและสรุปผล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของดนตรีม้งและในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ผ่านกลุ่มผู้สูงอายุกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรม ผ่านบทบาทผู้สูงอายุและภาคีชุมชนสู่การฟื้นฟูม้งคละ ที่เป็นทั้งมรดกและทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพื้นที่อันร่มร่วยไปด้วยสถานที่ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ มากมาย โดยมีวิวัฒนาการดังนี้

การเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม

ความพยายามสืบทอดและส่งเสริมวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านชนิดนี้ โดยมีการคิดริเริ่มเพื่อการสร้างรูปแบบที่เป็นแบบแผนทั้งด้านดนตรีและท่ารำ ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งต่อม้งคละเริ่มได้รับการฟื้นฟูโดยมีลีลาท่ารำในแบบนาฏศิลป์มากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2511 นางอองค์ นาคสวัสดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชานาฏศิลป์ ประจำวิทยาลัยครูพิบูลสงครามพิษณุโลก เป็นผู้ที่สืบทอดสำคัญในการฟื้นฟูท่ารำประกอบดนตรีม้งคละ เป็นบุคลากรที่เข้ามาให้การฝึกฝนและจัดการกับดนตรีและท่ารำ ม้งคละในยุคนี้อย่างคงได้รับความสนใจในกลุ่มเฉพาะ เช่น นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านดนตรีพื้นบ้าน และผู้สูงอายุที่มีความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้าน ยังไม่เป็นที่แพร่หลายในองค์กรต่าง ๆ แต่ก็นับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดทั้งด้านรูปแบบการเล่นและท่ารำ อันเป็นต้นแบบของการละเล่นที่พบเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน โดยมีความพยายามในการเผยแพร่ม้งคละไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งไปแสดงในงานสินค้านานาชาติ ณ สนามกีฬาหัวหมาก กรุงเทพมหานคร เป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2511 นับเป็นการแสดงนอกพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นครั้งแรกต่อสาธารณชน ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2528 รำม้งคละของนางอองค์ นาคสวัสดิ์ ได้รับความนิยมนำมาเผยแพร่และได้ออกทำการแสดงภายใต้วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม

บทบาทผู้สูงอายุและเครือข่ายในปัจจุบัน

ปัจจุบันหลังจากได้มีการล้มหายตายจากของกลุ่มผู้เล่นเดิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้ในห้วงความทันสมัยนี้ กลุ่มเยาวชนถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดม้งคละ เนื่องจากมีปัจจัยทั้งจากสถานศึกษา สถาบันชุมชนและการได้รับการปลูกฝังจากสถาบันครอบครัว ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญ กล่าวคือ การเข้ามาสืบทอดของเยาวชนนั้นได้รับการสนับสนุนสถาบันการศึกษาให้มีการเรียนและฝึกฝนการละเล่นม้งคละในโรงเรียนเพื่ออนุรักษ์โดยมีวิทยากรจากชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านม้งคละจังหวัดพิษณุโลก เข้ามาให้การฝึกฝนทักษะถึงโรงเรียน อันสะท้อนได้ว่าเยาวชนนั้นได้รับการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องตลอดการศึกษาในโรงเรียน นอกจากนี้เยาวชนที่เข้ามาส่วนร่วมในการแสดงม้งคละตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานแสดงในห้างสรรพสินค้า งานวิทยากรบรรยายในมหาวิทยาลัย งานประเพณีที่จัดขึ้นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกนั้น มีการจัดงานในลักษณะดังกล่าวข้างต้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ทำให้เยาวชนที่พื้นที่ในการแสดงบ่อยครั้งและสามารถสร้างพลังบวกให้กับเยาวชนเนื่องจากเป็นผู้แสดงหลักในวงม้งคละในงานต่าง ๆ อีกทั้ง การรับงานแสดงนั้นเยาวชนจะได้ใช้พื้นที่ในการแสดงความสามารถและยังได้รับค่าตอบแทนซึ่งเป็นขวัญกำลังใจในการอนุรักษ์ประเพณีให้กับเยาวชน นับเป็นการเสริมพลังให้กับเยาวชนในการสืบทอด และยังได้รับความสนใจจากหน่วยงานหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการนำม้งคละในฐานะทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในงานต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ซึ่งในกระบวนการนี้จำเป็นต้องได้รับการบริหารจัดการอย่างมีระบบและมีความต่อเนื่อง

ความสำคัญของม้งคละต่อสุขภาพและสังคม

การนำม้งคละมาประยุกต์ใช้กับโครงการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งนับว่าเป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กระบวนการมีส่วนร่วมนี้มีอิทธิพลต่อการสืบทอดม้งคละในพื้นที่ เพราะสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้นมีจำนวนที่สูงอย่างมาก โดยเกิดกระบวนการมี

ส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงนับว่าหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นับว่ามีส่วนสำคัญในการธำรงรักษากิจกรรมการเล่นม้งคละ เนื่องจากได้เข้ามาให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ และให้พื้นที่ ได้เข้าไปส่งต่อองค์ความรู้ในสถานศึกษา จนกลายเป็นที่สนใจของกลุ่มเยาวชนและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวงม้งคละ ซึ่งจากเดิมนั้นมีการสืบสานกันในวงศาคณาญาติเท่านั้น แต่ในปัจจุบันได้รับความสนใจและนับว่าเป็นการฟื้นฟูจากหลาย ภาคส่วน เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย ห้างสรรพสินค้า งานเทศกาลประจำปี งานประเพณี โดยให้ม้งคละได้เป็นส่วนหนึ่ง ในงานประจำปีต่าง ๆ ของท้องถิ่น และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนในสถานศึกษาอย่างแพร่หลาย

กล่าวได้ว่า ม้งคละได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางวัฒนธรรมทั้งระดับภายนอกและระดับภายใน ทั้งการรับใช้สังคมในมิติความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพื้นที่ในการแสดงจากเดิมที่ใช้ในงานมงคลและงานทาง พิธีกรรมท้องถิ่น ผู้การขยายปริมาณทางการเล่นไปสู่พื้นที่แห่งความทันสมัยในห้างสรรพสินค้า ซึ่งม้งคละในฐานะทุน ทางวัฒนธรรมสามารถปรับตัวในบริบทสังคมใหม่ได้อย่างเหมาะสม และยังเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาแก่แขกผู้มาเยือน นอกจากนี้ได้มีส่วนในการสร้างสำนึกกับมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่เยาวชน อีกทั้งยังนับได้ว่าผู้สูงอายุที่มีความรู้ และทักษะนั้นมีส่วนสำคัญในการส่งต่อการเล่นม้งคละนี้ให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

นอกจากนี้ งานวิจัยนี้สรุปให้เห็นคุณค่าได้ว่า มีส่วนในการสนับสนุนและพัฒนานโยบาย และกิจกรรม เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมในระดับชุมชนและสถาบันการศึกษา เนื่องจากได้มีการสร้างความตระหนักรู้ในระดับ นโยบายขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะ อบต.จอมทอง สถาบันการศึกษา และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีการนำเอาม้งคละผนวกเข้ากับกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวัดจันทร์ ได้เล็งเห็น ความสำคัญของการนำเอาม้งคละมาสืบทอด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ได้เปิดพื้นที่ทางการแสดงโดยการบูรณาการเข้ากับ หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวัดจันทร์ นับเป็นการสืบทอดให้ม้งคละกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งอย่างน่าสนใจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้สูงอายุและเครือข่ายท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมและสร้างการมีส่วนร่วม อย่างยั่งยืน โดยได้รับความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายด้านการศึกษา คือ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ พิบูลสงคราม ได้เข้ามาจัดการฝึกสอนในรายวิชานาฏศิลป์ เพื่อการต่อยอดไปสู่การร่วมแสดงและการถ่ายทอด ศิลปวัฒนธรรมในงานต่าง ๆ ดังนั้นข้อค้นพบนี้ นับได้ว่าเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงผู้สูงอายุกับม้งคละที่เป็นวัฒนธรรม ดั้งเดิมให้ยังคงดำรงอยู่ อีกทั้งยังเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุได้มีสุขภาพที่ดีขึ้นและได้รับการพัฒนาผ่านมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นนี้

จึงกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุนั้นมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูม้งคละใน 2 ลักษณะคือ 1) เป็นผู้ส่งต่อศิลปวัฒนธรรมม้งคละสู่ คนรุ่นหลัง ทั้งการผลิตเครื่องดนตรี การเล่นดนตรีม้งคละ และการส่งต่อทำร้ายและเครื่องแต่งกาย ผ่านการเรียนการสอน ให้แก่เยาวชนในโรงเรียนซึ่งได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานใน พื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมม้งคละช่วยสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของมรดกท้องถิ่นแก่เยาวชน นอกจากนี้ การฟื้นฟูม้งคละในโรงเรียนผู้สูงอายุส่งเสริมสุขภาพทั้งกายและใจของผู้สูงอายุ และ 2) เป็นผู้เล่นผ่าน กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุในท้องถิ่น ผ่านการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นนโยบายขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มุ่งเน้นเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุ ในชุมชนได้มีชีวิตชีวาในกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันในโรงเรียน ทั้งยังเป็นการพัฒนาสุขภาพจิตและร่างกายตามวัยที่เหมาะสม กับความเป็นผู้สูงวัยที่ต้องได้รับการดูแลจากชุมชนและสังคม จึงกล่าวได้ว่าม้งคละได้เข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของ ผู้สูงอายุในชุมชนอย่างชาญฉลาดผ่านการให้ความสำคัญและเล็งเห็นคุณค่าขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัด พิษณุโลก

ทั้งนี้ แม้มังคละได้รับการสนับสนุนอย่างแพร่หลายจากคนในท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และหน่วยงานหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ แต่การนำมังคละในฐานะทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างขวางมากนัก ซึ่งในกระบวนการนี้จำเป็นต้องได้รับการบริหารจัดการอย่างมีระบบและมีความต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อมีการนำมังคละมาประยุกต์ใช้กับโครงการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้น นับว่าเป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้นมีจำนวนที่สูงอย่างมาก ซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทยในปัจจุบันและในอนาคต เพราะฉะนั้นเพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากสังคมที่กำลังเปลี่ยนไปเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้น การนำเสนอทางออกสำหรับการอนุรักษ์หรือเสริมสร้างสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ โดยการนำมังคละมาประยุกต์ใช้จึงเป็นวิธีการที่สำคัญ เพราะไม่เพียงแต่มังคละเป็นทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ศิลปะการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้ยังเหมาะสมสำหรับการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การผลักดันให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มังคละทั้งเพื่อสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นและเพื่อส่งเสริมสุขภาพกายและใจให้แข็งแรงรวมทั้งมีชีวิตยืนนาน ดูเหมือนว่าจำเป็นต้องมีการออกแบบการจัดการ รูปแบบ และการรณรงค์ที่ชัดเจนและต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการมังคละในหลักสูตรการศึกษาของนักเรียนเพิ่มเติมในระดับท้องถิ่น เพื่อสืบสานมังคละให้เป็นที่แพร่หลายแก่กลุ่มเยาวชน และเสริมสร้างความภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม
2. มุ่งผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้มังคละเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนอย่างแพร่หลายมากขึ้น
3. ควรสนับสนุนการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับมังคละในเชิงสร้างสรรค์ เช่น การสร้างรายได้จากการผลิตเครื่องดนตรีหรือการแสดง เป็นต้น
4. ผลักดันให้มังคละเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงนวัตกรรม โดยมุ่งสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจผ่านการจัดการแสดงหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
5. ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการผสมผสานมังคละในบริบททันสมัยเพื่อส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมและสุขภาพชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (กองทุน ววน.): งบประมาณด้านวิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ประจำปีงบประมาณ 2565 ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้ อีกทั้งขอบพระคุณชมรมอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านมังคละ จ.พิษณุโลก ภายใต้การนำของ คุณประโยชน์ ลูกพลับ ที่อำนวยความสะดวกและส่งต่อองค์ความรู้ ตลอดจนเปิดพื้นที่ให้ติดต่อขอข้อมูลไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ไปทำการแสดงเพื่อเก็บข้อมูลในครั้งนี้เป็นอย่างสูง ตลอดจนผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยในครั้งนี้ทุกท่านด้วยความขอบพระคุณยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2550). แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2521). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ยุพาพร รูปงาม. (2545). การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณในการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2556). ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับการอธิบายปรากฏการณ์สังคมจากมุมมองตัวแสดง. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 5(2), 69–89.
- ยอร์ช เซเดส์. (2526). *จารีกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2553). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจรรยา โชติช่วง. (2554). การศึกษาสภาพการพัฒนาลักษณะและเอกลักษณ์ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1. (การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง หลักสูตร การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- อภิญา เพ็ญพูนกุล. (2546). *อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.
- Bourdieu, P. (1986). 'The Forms of Capital'. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital*. J. G. Richardson. New York: Greenwood Press, 241–58.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- King, N., Horrocks, C. and Brooks, J. (2019). *Interviews in Qualitative Research* (2nd ed). London: Sage.